

2.

KONCEPTUALNA STRUKTURA I SPOZNAJNI PROCESI²

---

²Dijelovi ovoga potpoglavlja preuzeti su iz: Geld, R. (2006). Konceptualizacija i vidovi konstruiranja značenja: temeljne kognitivnolingvističke postavke i pojmovi. *Suvremena lingvistika*, 62(2), 183-211

2.1 OKVIRI ZNANJA, ISKUSTVO I JEZIČNE KATEGORIJE

Svi vidovi konceptualne strukture izravno ovise o procesu konstruiranja značenja, odnosno o sposobnosti da se objektivno ista situacija vidi na različite načine. Konstruiranje uključuje **predočavanje kao dinamičan proces razumijevanja i izgradnje značenja**. Svaki element u kontinuumu rječnika i gramatike na jedinstven način pridonosi izgradnji konceptualnog sadržaja. Langacker slikovito napominje da su leksičke i gramatičke sastavnice konceptualni alati te ako ih učimo koristiti pomaže znati čemu služe (Langacker, 2001, str. 7).³ Štoviše, kako je u određenoj situaciji **uokvireno govornikovo iskustvo** (Fillmore, 1985) ovisi ponajprije o njegovu razumijevanju i predočavanju. Fillmoreovi okviri većim se dijelom podudaraju s Lakoffovim idealiziranim kognitivnim modelima (1987) te Langackerovim kognitivnim domenama (1987) koje predstavljaju nužni kontekst za značenjsko određenje koncepata. Domene su, dakle, **okviri znanja** koji nam služe kao pozadina u procesu izgradnje značenja. Kako bismo, primjerice, razumjeli zašto osobi koja živi u Dalmaciji riječ 'more' ima drugačije značenje nego onoj iz kontinentalnog dijela Hrvatske, moramo uzeti u obzir raznolikost njihovih

---

³ Sve temeljne ideje i teorijske postavke Langacker sažetije opisuje i u: Langacker, R. W. (2008). *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press. Navedena je gramatika velikim dijelom nastala kao Langackerovo nastojanje da kognitivnu gramatiku pretoči u udžbenik koji se temelji na kognitivnogramatičkim sadržajima koje je godinama poučavao na diplomskoj razini. U tom je smislu i koncipirana - pisana je nešto jednostavnije i sažetije, ali svejedno konceptualno prati svoje prethodnice iz 1987. i 1991. Prva dva poglavlja su teorijski uvod u kognitivnu gramatiku (*Preliminaries i Fundamentals*), a druga dva poglavlja (*Structures i Frontiers*) opimjeruju teorijske postavke, opisuju jezične kategorije i strukture, itd.

domena znanja koje zbirno nazivamo matricom (Langacker, 1987, str. 147). Iako su Dalmatincu i kontinentalcu mnoge domene znanja u matrici zajedničke, kao primjerice znanje o osnovnim biološkim karakteristikama mora, njihova će se izgradnja značenja razlikovati s obzirom na to što se izabire kao istaknuto, odnosno koje domene znanja su „relevantnije“ za karakterizaciju koncepta. Dalmatincu će, za razliku od kontinentalca, važnije biti domene znanja vezane uz rad i izvor zarade, životno okruženje, osjećaj strahopoštovanja itd., dok će kontinentalcu biti istaknutije one koje sadrže godišnje doba, praznike i zabavu, izvor ugone i tome slično. Značenje se na taj način definira kao dinamično i subjektivno. Navest ćemo i vrlo ilustrativan primjer koji opisuju Croft i Cruse (2004). Dok se za more može reći da je jedan koncept kojemu su određeni elementi istaknutiji zavisno od kognitivnog okvira odnosno domena znanja, za izraze fetus i nerođeno dijete (2004, str. 19) možemo reći da su bliskoznačnice koje se odnose na isto, ali nikako ne znače isto. FETUS profilira entitet unutar kognitivne domene koja se odnosi na SISAVCE, dok NEROĐENO DIJETE isti entitet unutar dvije kognitivne domene: DIJETE profilira entitet unutar ljudske domene, a NEROĐENO DIJETE profilira entitet unutar domene ŽIVOTA nakon rođenja. Izbor jednog ili drugog izraza ovisit će o tome želi li govornik, npr., učiniti pobačaj manje ili više moralno odbojnim.

Langacker (1987, str. 148-150) dijeli domene na osnovne i apstraktne. Osnovne su one koje su duboko i izravno ukorijenjene u ljudskome tjelesnom iskustvu i interakciji s okolinom te zauzimaju najniže mjesto u hijerarhiji konceptualne složenosti. Primjer takvih domena su VRIJEME, PROSTOR, BOJA, SILA, GLAD, BOL itd. Valja naglasiti da unutar navedenih osnovnih domena Langacker izdvaja **VRIJEME** i **PROSTOR** kao temeljne kognitivne domene. Iako svaki koncept zapravo izrasta iz osnovnih domena, njihov odnos većim dijelom nije izravan. Veza se uspostavlja nizom posrednih koncepata koji

su rezultat ljudskih kognitivnih sposobnosti, stalno prisutnih u izgradnji značenja. Svaka domena koja nije osnovna, a služi za opis hijerarhijski složenijeg koncepta naziva se apstraktnom domenom. Primjerice, pogledajmo koncept RIBA i osnovnu domenu PROSTOR. Koncept RIBA nije moguće razumjeti izravnim povezivanjem s domenom PROSTOR. Da bismo došli do navedenog koncepta, moramo znati i nešto o ŽIVOTU i ŽIVIM BIĆIMA te njihovu odnosu. Moramo poznavati MORE u kojemu riba živi i SILU koja je pokreće. Nadalje, moramo znati nešto o LJUDSKOM BIĆU i njegovu odnosu s ostalim ŽIVIM BIĆIMA itd. Dakle, svi navedeni koncepti i domene posreduju i služe u opisu koncepta RIBA.

Usporedimo li navedeno konstruiranje značenja s komponencijalnom analizom strukturalističke semantike, vidjet ćemo da kognitivnosemantički pristup ne pokušava razbiti konceptualni sadržaj riječi na komponente te ih smjestiti u kategorije jasnih granica. Prema kognitivcima (Lakoff, 1987; Langacker, 1987; Taylor, 1995), **temelj ljudskog procesa kategorizacije su predodžbe** vezane uz očekivanja o tome kakvi bi pojedini elementi stvarnosti trebali biti. Drugim riječima, u kognitivnosemantičkom pristupu kategorizaciji koncepti nisu organizirani prema binarnim obilježjima, odnosno prema tome posjeduju li određeno svojstvo ili ga ne posjeduju, već se njihov status određuje prema tome koliko su slični ili različiti od tzv. prototipnog člana ili od najboljeg primjera koji ima tzv. „privilegirani status“ (Taylor, 1995, str. 52) unutar kategorije. Proces kategorizacije i ustrojstvo kategorija ključno je za proces konstruiranja značenja, a time i **za učenje i za poučavanje jezika**.

Kroz proces kategorizacije očituje se temeljna **sposobnost usporedbe**. Svaka semantička analiza nužno se bavi konceptualizacijom, umnim iskustvom i kognitivnim procesiranjem, a kognitivna sposobnost usporedbe jedna je od

ključnih sastavnica njihova sustava. Usporedba je stalno prisutan proces u svim aktivnim kognitivnim domenama. **Kategoriziranjem** dajemo **smisao iskustvu** (Lakoff, 1987). U kognitivnolingvističkom pogledu na jezik, u procesu kategorizacije je ključno naše iskustvo i odnos s okolinom te način na koji koristimo **stvaralačko-izmišljajne vidove** svog razuma, poput metafore, metonimije ili predočavanja. Nadalje, naša je **misao utjelovljena**, a strukture konceptualnog sustava izrastaju iz tjelesnog iskustva u interakciji sa svijetom koji nas okružuje. Takav pogled na svijet Lakoff naziva iskustvenim realizmom. Čovjek osjetilima bilježi podražaje te ih uspoređuje s postojećim iskustvom. **Iskustvo** mu pomaže da podražaje tumači i kategorizira, a kategorizaciju čini njihovo smještanje u iskustvene obrasce – **predodžbene sheme, koncepte i kognitivne domene**. Iz brojnih razloga je važno znati kako je organiziran ljudski um i na koji način pristupamo njegovu istraživanju. Organizacija ljudskog uma otkriva nam tko smo i što smatramo važnim u svijetu koji nas okružuje te kako naš unutarnji svijet uspostavlja vezu s vanjskim svijetom. Organizacija ljudskog uma otkriva nam prioritete kojih nismo uvijek svjesni, a koji izgrađuju naš fizički, intelektualni, emocionalni i kulturni život.

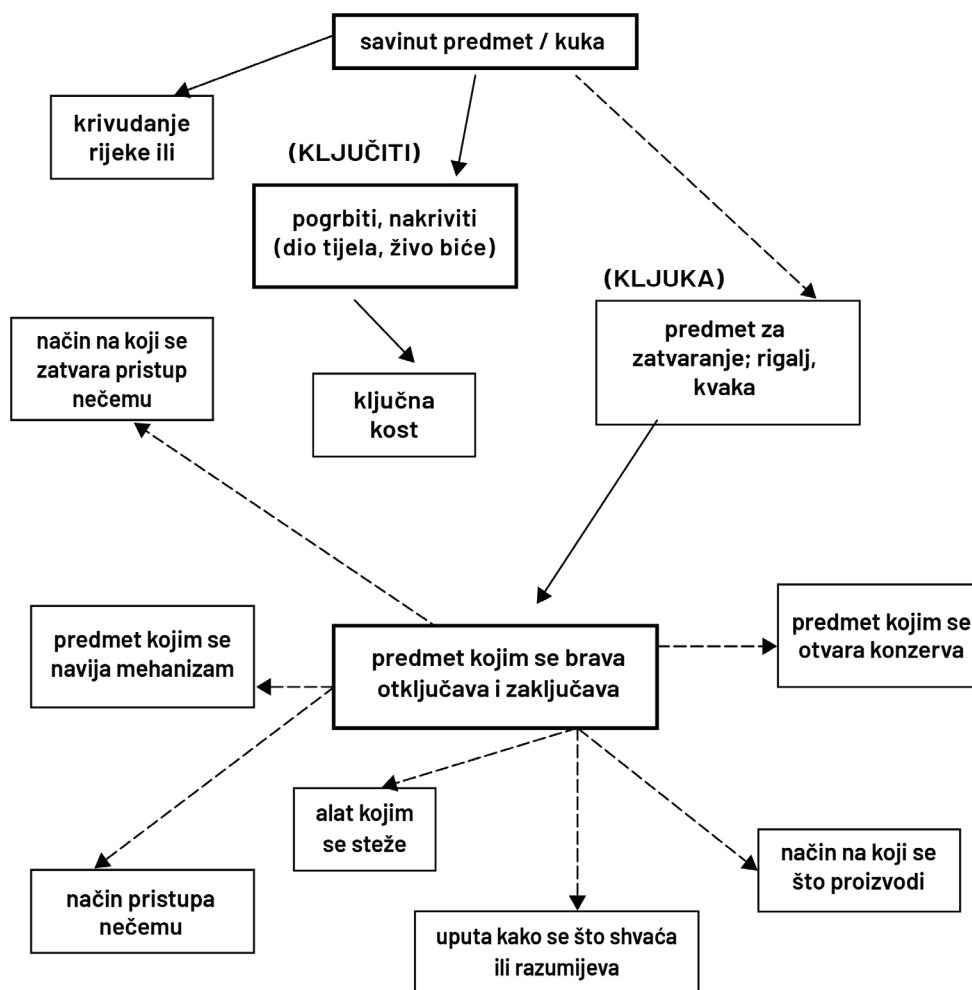
Središnje je pitanje kognitivaca vezano uz **prirodu našeg mišljenja i razumijevanja**, dakle načina na koji **kategoriziramo svijet** koji nas okružuje. U uvodu članka *Universals in Colour Naming and Memory*, Eleanor Rosch Heider (1972, str. 10) navodi da psihološka istraživanja jezika i kognicije pokušavaju povezati jezične razlike sa specifičnim nejezičnim ponašanjima radi mjerenja kognicije. Najuspješnija su istraživanja ona koja su uzela boju kao nejezičnu domenu, imenovanje boja kao jezičnu varijablu, a memoriju prepoznavanja kao kognitivnu mjeru. Istraživanja su pokazala (Heider, 1971, 1972; Rosch, 1973) da su fokalne boje i na perceptivnoj i na kognitivnoj razini istaknutije te da se bolje pamte i brže uče od nefokalnih boja. Također se pokazalo da se bolje uče kategorije u kojima su fokalne boje fizičko središte kategorije, nego kategorije koje su drukčije uređene.

Raspravljajući o kategorizaciji, Lakoff (1987, str. 12-57) se bavi sljedećim temama: rodovska sličnost među članovima kategorije, središnjost, višeznačnost kao načelo kategorizacije, generativnost prototipa, stupnjevanje pripadnosti, stupnjevanje središnjosti, konceptualno utjelovljenje, funkcionalno utjelovljenje, kategorizacija na osnovnoj razini, primarnost osnovne razine i metonimijsko prosuđivanje. Lakoff (1987, str. 13) smatra da navedene prototipne učinke povezuje ideja o postojanju kognitivnih modela. Naime, **kognitivni su modeli izravno utjelovljeni** s obzirom na svoj sadržaj, a imaju presudno značenje u strukturiranju mišljenja i formiranju kategorija. Većina kognitivnih modela je funkcionalno utjelovljena, odnosno relevantni koncepti rabe se nesvjesno, bez napora i intelektualnog promišljanja. Nadalje, priroda konceptualnog utjelovljenja, koja se odnosi na ideju da su obilježja određene kategorije **posljedica čovjekova biološkog kapaciteta i iskustva**, u izravnoj je vezi s kategorizacijom na osnovnoj razini te primarnosti osnovne razine. Kategorizacija na osnovnoj razini podrazumijeva organizaciju kategorija u kojoj su kognitivno istaknute ili primarne one kategorije koje su u sredini hijerarhijskog uređenja u kojem generalizacija vodi prema vrhu, a specijalizacija prema dnu. Naposljetku, rodovska sličnost, tj. veze članova kategorije koje ne ovise o tome postoji li ijedna zajednička značajka za sve članove kategorije, uključuju sličnosti među kognitivnim modelima. Do stupnjevanja središnjosti, koja se odnosi na postojanje „boljih“ i „lošijih“ primjera kategorije, dolazi pri interakciji modela. Sustavni odnosi između različitih modela te između elemenata unutar jednog modela su uzrok polisemiji. Lakoffovo promišljanje strukture kategorija i njihove veze s metaforom i metonimijom dovelo je do poznatog **modela radijalne kategorije** (Lakoff, 1987, str. 91-114) koja se, između ostalog, zasniva na središnjim (prototipnim) i perifernim (neprototipnim) elementima.

Složenosti kategorija Langacker pristupa predlažući svojevrsni integrirani opis koji se temelji na funkcionalnoj dimenziji članova određene kategorije pri kojem je nužno uzeti u obzir sva

konvencionalno utvrđena značenja te njihove međusobne odnose (Langacker 1987, str. 370). Dva su ključna procesa koja služe za opis odnosa navedenih značenja, a to su elaboracija (ili razrada) i ekstenzija (ili proširivanje). One čine temelj Langackerova **modela uređenja kategorije zasnovanog na shemi**. Uspoređujući kategorizaciju prema prototipu s kategorizacijom prema shemi, Langacker naglašava da su ta dva modela kompatibilna te jednako važna u semantičkom opisu prirodnog jezika. Dok prototipni ustroj pretpostavlja postojanje tipičnog primjera kategorije te elemente koji joj se pripisuju prema sličnosti s prototipom, **shematični ustroj** zasniva se na shemi koja je apstraktna karakterizacija potpuno kompatibilna sa svim članovima kategorije koju definira. Bez obzira radi li se o određivanju stupnja pripadnosti prema sličnosti s prototipom ili pak o kompatibilnosti sa shemom, proces kategorizacije temelji se na temeljnom spoznajnom procesu usporedbe. Oba pristupa nalaze svoje mjesto u tzv. **mrežnom modelu kategorije** koji navodi Langacker (1987, str. 377), a proces kategorizacije sastoji se od dvaju procesa. Prvi proces odnosi se na nastajanje kategorija s manjim ili većim stupnjem razrade. Navedene kategorije nastaju u hijerarhijskom uređenju u kojem su **kognitivno istaknute kategorije** u sredini i čine osnovnu razinu, a nove nastaju generalizacijom koja vodi prema vrhu, odnosno specijalizacijom koja vodi prema dnu. Drugi se proces odnosi na metaforička i metonimijska proširenja koja mogu stvarati značenjske nizove u kojima određeni koncepti mogu dobiti status novih prototipova odnosno postati polazišta za nova proširenja. Dakle, takva je složena kategorija **shematska mreža** koja se sastoji od tzv. čvorova koji se stavljaju u odnos kroz procese specijalizacije i proširenja. Oba procesa uključuju stupnjevanje pa je tako npr. razradbena udaljenost između koncepta DRVO i njegova neposredno podređenog elementa HRAST mnogo manja od udaljenosti tog istog koncepta od, primjerice, elementa CRNI HRAST (Langacker, 1987, str. 379).

Pogledajmo primjer leksema *ključ* (Tabakowska, 2005, str. 33.) – slika 2.

Slika 2. Dijakronijski razvoj kategorije značenja leksema *ključ* (Tabakowska, 2005, str. 35).

U rječniku je definiran kao „predmet za otvaranje brava i lokota“ i to značenje možemo uzeti kao **prototipno i shematično** jer mu manjkaju detalji i određenost. U rječniku se nadalje navode proširenja značenja, poput „predmet kojim se otvara konzerva“, „alat kojim se steže“, „način pristupa nečemu“, „uputa kako se

što shvaća ili razumijeva“ itd. Kod navedenih proširenja riječ je o rodovskoj sličnosti – elementi su povezani određenom značajkom (ili značajkama), npr. veza između ‘prototipnog’ *ključa* i *francuskog ključa* je u njihovu obliku te u pokretu do kojeg dolazi njihovom uporabom. Takvo je **proširenje metonimijsko**, jer je značenjsko proširenje zasnovano na dijelu značenja prototipa (*pars pro toto*). Značenja „način pristupa nečemu“ ili „uputa kako se nešto shvaća ili razumijeva“ primjeri su **metaforičkog proširenja**. Metonimija⁴ je zapravo podvrsta pažnje koja uključuje odabir, a metaforička proširenja su rezultat procesa usporedbe, o čemu ćemo ukratko niže u ovome odjeljku. Uzmemo li u obzir dijakronijski razvoj cijele kategorije te razmotrimo li primjere koji su nekad imali ulogu prototipa, dobit ćemo cjelovitiju sliku u obliku mrežnog modela. Značenje „predmet kojim se brava otključava i zaključava“ povezano je dijakronijski sa značenjem „predmet za zatvaranje; rigalj, kvaka“ koje je proširenje prototipnog značenja „savinut predmet, kuka“ (vidi sliku 2). Na kraju valja napomenuti da su proširenja prototipnih značenja određena nizom čimbenika (kulturnim, sociološkim itd.), a status proširenja ovisi o stupnju **jezične motiviranosti** o kojoj je bilo riječi u odjeljku 1.1.

Sljedeći važan vid konstruiranja značenja koji smatramo podvrstom usporedbe, a temelji se na odnosu između polazne domene i ciljne domene, jest **metafora** (Lakoff i Johnson, 1980; Lakoff i Turner 1989; Lakoff, 1993; Kövecses, 2002, 2005; Stanojević 2013, 2020).⁵ Lakoff i Johnson (1980) definiraju je kao **konceptualnu pojavnost** koja nije vezana isključivo za jezik, nego općenito za **način razmišljanja**. Konceptualna metafora uključuje povezivanje dviju domena znanja pri kojem dolazi do

---

⁴ Za sveobuhvatni kognitivni opis metonimije autorica preporuča: Littlemore, J. (2015). *Metonymy: Hidden Shortcuts in Language, Thought and Communication*. Cambridge: Cambridge University Press. Littlemore (2015).

⁵ Sada već legendarnu knjigu *Metaphors We Live By* (Lakoff i Johnson, 1980) na hrvatski je jezik prevela Anera Ryznar, a izdala ju je nakladnička kuća Disput 2015. godine pod naslovom *Metafore koje život znače*.

jednosmjernog skupa preslikavanja iz polazne u ciljnu domenu. Bit je takve metafore razumijevanje i doživljavanje jedne vrste stvari ili pojave pomoću karakteristika neke druge stvari ili pojave. Metaforičko razmišljanje takve vrste je sustavno jer se usredotočujemo na određeni vid koncepta ovisno o tome što je polazna domena. Pogledajmo sljedeće primjere:

- 1) a. *Djeca ne mogu probaviti toliko gradiva.*
- b. *Njezin mlađi sin doslovno guta SF romane.*
- c. *Opet se nešto kuha u njegovoj glavi.*

Navedeni primjeri su metaforički jer o idejama govorimo kao o hrani, a možemo ih svesti na jednu konvencionalnu konceptualnu metaforu: IDEJE SU HRANA. Motivacija za takvu konvencionalnu metaforu jest kulturalna i iskustvena. Govornici različitih jezika koriste se nizom konvencionalnih jezičnih izraza kako bi što bolje opisali i naglasili odnose unutar ciljne domene.

Jedno od najvažnijih načela kada se govori o prirodi metafore, tj. **odnosa između polazne i ciljne domene**, jest načelo nepromjenjivosti (Lakoff, 1990; Turner, 1990; Lakoff, 1993). Prema načelu nepromjenjivosti **metaforička preslikavanja** čuvaju raspored polazne domene na način koji je u skladu sa strukturom ciljne domene. Govoreći o navedenom načelu, Turner (1990, str. 252) objašnjava da nas ono ograničava utoliko što ne dopušta narušavanje predodžbeno-shematičnog ustroja ciljne domene (1990, str. 252). Preslikavanje je jednosmjerno (Lakoff i Johnson, 1980) i to uvijek s polazne, jednostavnije domene na ciljnu domenu, a predodžbeno-shematični ustroj polazne domene uvijek je jednostavniji od onoga ciljne domene. Primjerice, najčešće su polazne domene: LJUDSKO TIJELO, ZDRAVLJE I BOLEST, ŽIVOTINJE, BILJKE, ZGRADE I IZGRADNJA, STROJEVI

I ALATI, IGRE I SPORTOVI, NOVAC I POSLOVNE TRANSAKCIJE, KUHANJE I HRANA, TOPLINA I HLADNOĆA, SVJETLO I TAMA, SILE te KRETANJE I SMJER. Najčešće su ciljne domene: OSJEĆAJI, ŽELJE, MORALNOST, MISLI, DRUŠTVO/NAROD, POLITIKA, EKONOMIJA, MEĐULJUDSKI ODNOSI, KOMUNIKACIJA, VRIJEME, ŽIVOT I SMRT, RELIGIJA te DOGAĐAJI I RADNJE (vidi Kövecses, 2002). Međutim, postoje i izuzeci, kao npr. dvosmjerna konceptualna metafora LJUTNJA JE OLUJA, odnosno OLUJA JE LJUTNJA (LJUTITA OSOBA). U hrvatskome jeziku primjerice možemo čuti ovo:

2) a. *Imali smo dva burna sastanka.*

b. *Oluja je divljala više od 24 sata.*

Primjer (2a) ilustrira metaforu LJUTNJA JE OLUJA, a (2b) OLUJA JE LJUTNJA. Svakako valja napomenuti da dvosmjerne konceptualne metafore u pravilu rezultiraju određenim stilskim ili značenjskim pomakom (Kövecses, 2002, str. 25). Često je riječ o izrazima koji su svojstveni književnom izričaju, formalnom diskursu itd. Valja napomenuti kako je u primjeru (2b) dvosmjernost metafore zapravo omogućena personifikacijom OLUJA JE LJUTITA OSOBA.

Metafore imaju značajnu spoznajnu ulogu, primjerice, tzv. orijentacijske metafore koje ciljne koncepte organiziraju u koherentniji sustav. Većina ih je povezana s osnovnom prostornom orijentacijom, a služe konceptualnom objedinjavanju određenih ciljanih koncepata. Poznati primjeri orijentacijskih metafora su: VIŠE JE GORE i MANJE JE DOLJE koje kognitivno objedinjuju primjere poput:

3) a. *Cijena dionica neprestano raste.*

- b. *Državna blagajna se puni sporije negoli prošle godine.*
- c. *Cijene dionica padaju.*
- d. *Državna blagajna se prazni brže negoli prošle godine.*

Naposljetku valja spomenuti **odnos metafore i predodžbenih shema**. Osnovne predodžbene sheme nastaju u ljudskoj interakciji s okolinom, a predstavljaju **shematsku verziju predodžbi** koje izrastaju iz domena poput spremnika, putova, veza, sila, ravnoteže itd. Priroda predodžbenih shema može se razmatrati na dva načina – s obzirom na njihovu ulogu u jezičnom strukturiranju prostora (Talmy, 1988, 2000, str. 177), te s obzirom na njihovu ulogu u strukturiranju netjelesnog iskustva pomoću metafore (Lakoff, 1987, str. 453; Johnson, 1987, str. 29). Pogledajmo nekoliko primjera predodžbenih shema i njihovih metaforičkih proširenja na primjerima engleskih fraznih glagola koji su neizvornim govornicima ogroman izazov:

4) a. in – out

He was taken out by a rival gang.

They are taking in fantastic Croatian scenery.

b. up – down

The prices are constantly going up.

They had to put him down, that poor dog could not be helped.

Metaforička su proširenja, naravno, kognitivno motivirana. Možemo se primjerice pitati kako *out* u fraznom glagolu *take out* doprinosi značenju 'kill' te što je uključeno u metaforičko proširenje predodžbene sheme. Fizičko/tjelesno iskustvo

premještanja značenjski je prošireno u premještanje koje nije fizičko – svijet u kojem živimo i djelujemo je poput fizičkog spremnika u koji entiteti ulaze i iz kojeg entiteti izlaze. Izmjestimo li nekoga iz toga svijeta, on više nije među nama, odnosno „prešao je u drugi svijet“. Frazni su glagoli izrazito višeznačni i dobar su primjer ranije opisanih procesa, metaforičkih i metonimijskih, koji su odgovorni za složeno ustrojstvo jezičnih kategorija.

Iz svega što je do sada rečeno, jasno je da su konceptualna metafora i metonimija usko povezane. Oba su kognitivna procesa konceptualni fenomeni koji su ponajprije vezani uz ljudski način razmišljanja. Dok konceptualna metafora povezuje dvije odvojene domene, kod konceptualne metonimije jedan konceptualni entitet omogućava konceptualni pristup drugomu unutar iste domene. U primjeru (5) rabimo metonimiju INSTITUCIJA ZA ODGOVORNE LJUDE (usp. Lakoff i Johnson, 1980, str. 38) u kojoj nam sveučilište služi kao referentna točka za **umni pristup** odgovornim ljudima unutar iste kognitivne domene.

5) *Sveučilište se sigurno neće složiti s novim prijedlogom.*

Kao i metafora i metonimija je iskustveno motivirana (Lakoff i Johnson, 1980, str. 39). Ona je sastavni dio izgradnje konceptualnih kategorija radijalnog tipa te je sustavnog karaktera. Velik broj istraživanja posvećeno je istraživanju odnosa metafore i metonimije (Barcelona, 2000, 2003; Kövecses 2000, 2002, 2005; Radden i Kövecses, 1999; Turner i Fauconnier 2000, 2002, 2005). Bave se njihovom povezanošću i mjestom unutar složenoga konceptualnog sustava koji uključuje tzv. **umne (ili konceptualne) prostore** odgovorne za uspostavljanje raznovrsnih odnosa između konceptualnih domena. Neka su istraživanja dovela i do pokušaja definiranja metonimije kao odnosa između tzv. poddomena (Barcelona, 2003), a ne

konceptualnih entiteta unutar iste sheme ili domene. Navedena definicija kaže da navedeni entiteti sami po sebi imaju složenu konceptualnu strukturu te se mogu nazvati domenama. Stoga je teško jasno razdvojiti metaforu od metonimije. Zanimljivo je istaknuti da Barcelona jednu od svojih rasprava završava retoričkim pitanjem koje je, po autoričinu sudu, prilično opravdano, a odnosi se na činjenicu da većina kognitivnih lingvista kognitivne domene shvaćaju kao domene koje su po svojoj prirodi „enciklopedijske” – uključuju sva znanja koja govornik u određenom trenutku posjeduje. Stoga je za očekivati da će njihov sadržaj varirati od osobe do osobe te da mogu imati neprecizne granice. Pitanje koje se postavlja je kako onda metaforu odvojiti od metonimije. Na navedeno pitanje nećemo pokušati odgovoriti u ovoj knjizi, ali svakako želimo naglasiti značaj metaforičko-metonimijskih procesa tijekom učenja i poučavanja. Naime, konceptualne se metafore i metonimije, kao i njihove jezične realizacije, često znatno razlikuju od jezika do jezika, ali **metaforički je način razmišljanja sveprisutan spoznajni proces** koji se odvija u svakom ljudskom umu – upravo to valja imati na umu u procesu učenja i poučavanja.

2.2 METAFORA GLEDANJA, PAŽNJA I PERSPEKTIVA

Kako bismo bolje razumjeli način na koji kognitivna lingvistika i kognitivna gramatika opisuju konstruiranje značenja i ulogu kognitivnih alata (leksikona i gramatike) važno je spomenuti nekoliko ključnih pojmova koji se koriste u opisu gramatičkih struktura. U kognitivnogramatičkim radovima prevladava uporaba **metafore gledanja** koju je u svoje analize uveo Ronald Langacker. Metafora gledanja ključna je za povezivanje vidova vizualne percepcije s vidovima procesa konceptualizacije. U određenoj situaciji promatračevo vidno polje je opseg mogućih sadržaja zasnovanih na tzv. **enciklopedijskom znanju**. To se područje naziva potpunim opsegom semantičke strukture. Reducirano vidno polje unutar potpunog semantičkog polja naziva se neposrednim opsegom semantičke strukture, a unutar te strukture nalazi se profil (Langacker, 1987, str. 118). Ljudska sposobnost da se ista situacija vidi i opiše na različite načine uključuje ranije spomenuto **dinamično predočavanje**. Primjerice, u govornikovoj je „objektivnoj” stvarnosti pauk (popularni naziv za službu za premještanje i blokadu vozila) odvezao automobil nepropisno parkiran u blizini fakultetske zgrade. Zavisno o tome što je govorniku bitno, npr. čiji auto je pauk odvezao ili činjenica da pauk ponovno prečesto kruži gradskom četvrti u kojoj je fakultet, govornikova će **pažnja** biti usmjerena na određeni dio scene koju opisuje. Za očekivati je da će konstruirano značenje biti kodirano aktivnom ili pasivnom rečenicom. Mogu se očekivati i sintaktičke varijacije u smislu istaknutosti vršitelja radnje. Sve zavisi što je govorniku, metaforički rečeno, u reduciranom vidnom polju. Naravno, **rečenice nipošto ne znače isto, iako se odnose na objektivno istu situaciju.**

Pogledajmo primjere rečenica:

- 6) a. *Pauk je odvezao profesorov auto.*
- b. *Profesorov auto je odvezen.*
- c. *Pauk je odvezao Ivanov auto.*
- d. *Ivanov auto je odvezao pauk.*

Govornik može odlučiti i ne spominjati sve detalje, bez obzira jesu li mu poznati pa se situaciju može opisati i na sljedeći način:

- 7) a. *Nečiji auto je upravo odvezao pauk.*
- b. *Nečiji auto je upravo odvezen.*

U navedenim primjerima je vidljivo da se čovjekova pažnja, kao jedan od temeljnih kognitivnih procesa, kodira u jeziku. Naši spoznajni procesi komuniciraju s našim iskustvom, a njihova interakcija utječe na našu konceptualizaciju, odnosno na konstruiranje jezičnog značenja. *Pauk* i *auto* konceptualni su par koji Talmy (1972, 2000) naziva **lik i pozadina**. Jedan je koncept referentna točka drugome konceptu (2000, str. 311). Vjerojatno najvažniji shematski sustav uključen u takvo kognitivno usidranje jest **pažnja i njezina dinamična distribucija**. Kognitivna funkcija lika, odnosno pozadine, određena je nizom svojstava dvaju koncepata. Lik je općenito manje poznato mjesto ili manji, pokretljiviji, strukturno jednostavniji i istaknutiji predmet. Pozadina je poznatije mjesto ili veći, statičniji, strukturno složeniji predmet potisnut u pozadinu. Navedeni konceptualni par zauzima središnje mjesto u strukturiranju, razumijevanju i opisu prostora, točnije mjesta i kretanja.

S druge strane, u Langackerovu (1987, str. 120-122) opisu semantičke strukture razmještaj prizora (ili scene) razmatra se pomoću dvaju ključnih pojmova: **lika prvog plana** i **lika drugog plana**. Navedeni pojmovi omogućuju razumijevanje značenja gramatičkih struktura i njihova odnosa. Valja napomenuti da Langacker likove prvog i drugog plana ne povezuje s pažnjom već ih vezuje uz **perspektivu**, a smatra ih temeljnim kognitivnim funkcijama temeljenim na usporedbi dvaju elemenata referentnog prizora pri kojem se prosudba temelji na kontrastu. Prije negoli se vratimo na pažnju i njene karakteristike kao spoznajnog procesa, reći ćemo još nekoliko riječi o perspektivi ili smještenosti. Važnost perspektive u jeziku tradicionalno se vezuje za deiksu, tj. elemente koji upućuju na prostorno i vremensko okruženje. No, osim **prostorno-vremenske smještenosti**, govornik posjeduje i svojevrsnu **epistemičku perspektivu** koja ovisi o njegovu mjestu u svijetu i znanju o svijetu te uključuje osobne stavove i uvjerenja o relevantnom kulturno-društvenom okruženju. U kognitivnoj se gramatici spominje točka gledišta, odnosno točka promatranja prizora (Langacker, 1987, str. 123). Jezični izrazi odražavaju konceptualizaciju scene s obzirom na to gdje se nalazi gledatelj/govornik i koja mu je **točka promatranja prizora**. Uzmimo primjer koji navodi Tabakowska (2005, str. 47):

8) *Pošta je dvije stanice iza kolodvora.*

U navedenom se primjeru točka promatranja prizora konvencijom poistovjećuje s govornikovom točkom promatranja. Međutim, govornikova točka promatranja može biti i izrečena:

9) *Pošta je dvije stanice iza kolodvora, ako brojimo od stanice gdje se sad nalazim.*

Perspektiva podrazumijeva i **deiksu**. Deiktički jezični elementi, poput osobnih i pokaznih zamjenica te oznake glagolskih vremena,

definiraju se u odnosu na govorni čin, odnosno mjesto i vrijeme govorenja. Određeni elementi smještenosti subjekta koriste se kako bi se opisao relevantan dio prizora. Kao što je ranije spomenuto, perspektiva ima i epistemički karakter. Smještenost sudionika u govornom činu uvelike ovisi i o njihovu znanju o svijetu, uvjerenjima i stavovima, što utječe na strukturu jezika kojim se služe. **Epistemička smještenost** (1987, str. 126) znatno određuje što ćemo i kako reći, a najjednostavniji primjer takve epistemičke perspektive uporaba je određenih i neodređenih **članova u engleskom jeziku** (Croft i Cruse, 2004, str. 60):

10) a. *Did you see a hedgehog?*

b. *Did you see the hedgehog?*

Primjer (10a) opisuje ježa kao nepoznatog, dok (10b) smatra ježa elementom epistemičke smještenosti govornika i slušatelja. Drugim riječima, govornik i slušatelj dijele određeno znanje o ježu.

Vratimo se sada ponovo na **pažnju** i njoj značajne karakteristike koje su bitne kod konstruiranja jezičnog značenja i za razumijevanje jezične strukture kao rezultata spoznajnih procesa. Krenimo s **opsegom pažnje** koju čini sve što okružuje samo središte. Langacker o opsegu pažnje raspravlja preko tzv. domene pretraživanja (1987, str. 286). Razmotrimo sljedeću rečenicu:

11) *Otvarač za boce nalazi se u najdonjoj ladici, u kuhinji, ispod sudopera, iza kutije s noževima, u desnom ormariću.*

Kada ovu rečenicu krenemo procesirati u našim se umovima događa spoznajni kaos. Razlog tomu je razmještaj mjesnih izraza. Kada opisujemo gdje se što nalazi, važan je redoslijed

koji odražava našu pažnju kao i naše iskustvo o smještaju toga što opisujemo u fizičkom okruženju.

Kod opsega pažnje je izrazito važna tzv. **referentna točka** koja služi kao polazišno središte pažnje. Primjerice, u analizi posvojnih izraza Langacker objašnjava sposobnost određivanja referentne točke kao nešto što „ostaje ispod praga eksplicitne pažnje“ (1993, str. 5). Referentna točka uspostavlja vezu između konceptualizatora i ciljanog entiteta te ima karakter kognitivne istaknutosti koja je dinamične prirode kao i potencijal prelaska na ciljani entitet koji tada može služiti kao nova referentna točka. U posvojnim izrazima kao što su *mačkin rep*, *predsjednikov kabinet*, *njezina kuća* itd., vlasnik je referentna točka za uspostavljanje konceptualnog područja.

Druga karakteristika pažnje koju ćemo izdvojiti jest tzv. **skalar-no podešavanje**. Možemo ga objasniti preko analogije s fotografijom te govoriti o razlici između sitnije i krupnije zrnatosti slike u našem vidnom polju (Langacker, 1987, str. 117). Drugim riječima, svaki se prizor može opisati s više ili manje detalja:

- 12) a. *Netko je radio u dvorištu.*
- b. *Naš je djed radio u dvorištu.*
- c. *Djed je radio u dvorištu i popravio vrata.*
- d. *Djed je radio u dvorištu i popravio vrata u koja se nedavno zaletio motociklist.*

Nadalje, pažnja je i dinamična. Radi se o sposobnosti promjene smjera s jednog dijela prizora na drugi. Najbolji dokaz da je pažnja sastavni dio konceptualizacije jest tzv. **fiktivno kretanje** koje se odnosi na konstruiranje značenja statičnog prizora na dinamičan način. Primjer (13) je primjer fiktivnog kretanja:

13) *Cesta ide od Zagreba do Karlovca.*

Čovjek je u stanju percipirati kretanje bez prisutnosti stvarnoga fizičkog kretanja (Talmy, 2000, str. 99). Jezikom se sustavno izražavaju statične okolnosti koristeći oblike i konstrukcije koje se u osnovi odnose na kretanje. Langackerova (Langacker, 1987, str. 248-249) analiza statike i dinamike pažnje temelji se na kontrastu između **sažimanja** i **postupnog praćenja** određenog prizora, a navedeni kontrast služi za opis rečeničnih uloga glagola, imenica i pridjeva. Sažimanje pretpostavlja holističko konceptualiziranje prizora, a postupno praćenje odnosi se na praćenje scene kroz tzv. zamišljeno, a ne objektivno vrijeme. Pogledajmo sljedeća dva primjera:

14) a. *Vesela je jer se vratila kući.*

b. *Vesela je zbog povratka kući.*

Događaj je povratka kući u primjeru (14a) praćen postupno, dok je u (14b) sažet, iako je u objektivnom vremenu imao određeno trajanje.

Do sada smo se osvrnuli na nekoliko temeljnih spoznajnih procesa/sposobnosti:

a) usporedbu koja je temelj kategorizacije, metaforičkog mišljenja te razlika u konceptualnom paru lika i pozadine;

b) pažnju i njezine najvažnije karakteristike poput opsega, skalarnog podešavanja i dinamičnosti te metonijskog procesa;

c) perspektivu koja uključuje točku gledišta i deiksu.

Kao što Langacker ističe u trećem poglavlju prvog sveska svoje *Kognitivne gramatike*, semantička analiza zahtijeva eksplicitnu karakterizaciju konceptualne strukture. Drugim riječima, ne možemo raspravljati o značenju niti ga opisivati ako se ne bavimo ljudskom konceptualizacijom svijeta koji nas okružuje. Iako i sam priznaje da je cilj nedostižan, smatra da je naše umno iskustvo stvarno i da ga je moguće znanstveno istražiti. Ističe da sveznajući uvid u psihološke procese nije preduvjet za kognitivno istraživanje jezika, djelomično i zbog toga što su jezični entiteti na razini kognitivnog ustroja koja je viša od mnogih drugih kognitivnih procesa te je za njihov opis mnogo važnija funkcionalna i fenomenološka karakterizacija umnog iskustva negoli opis ponašanja neurona (Langacker, 1987, str. 99). Svaka semantička analiza nužno se bavi konceptualizacijom, umnim iskustvom i kognitivnim procesiranjem. Do sada opisane kognitivne sposobnosti – usporedba, pažnja i perspektiva – ključne su sastavnice njihova sustava. Realizaciju spoznajnih procesa uočavamo u jeziku, a njihove nam karakteristike pomažu u karakterizaciji značenja. U potpoglavlju koji slijedi kratko ćemo opisati četvrtu temeljnu spoznajnu sposobnost ključnu za opis konceptualne strukture, a to je **konstitucija ili geštalt**.

2.3 KONSTITUCIJA ILI GEŠTALT

U analizi jezičnih struktura i značenja, kognitivni se lingvisti služe fenomenološkim pojmovima (vidi Albertazzi, 2000, str. 13) koji, između ostalog, dolaze iz geštalt psihologije. Konceptualni se sadržaj analizira pomoću struktura koje se u prirodnom jeziku pojavljuju kao rezultat ljudske sposobnosti da se **složena slika ili predmet vidi i izgradi od naizgled nepovezanih perceptivnih podražaja**. Prvi od procesa koji valja spomenuti jest **strukturna shematizacija** (Talmy, 2000, str. 47) koja se odnosi na konceptualizaciju topoloških, meronomičkih (odnos dijela prema cjelini) i geometrijskih struktura entiteta i njihovih sastavnih dijelova. Zamislimo situacije u kojoj nas dijete koje tek ovladava engleskim kao drugim jezikom pita zašto se na engleskom kaže *under the sea* (hrv. *pod morem*) ili koja je razlika između *in the sea* (hrv. *u moru*) i *under the sea*. Natavno, odgovor je da je razlika u tome koji dio prizora želimo naglasiti – je li nam važnija površina mora pa koristimo *under* ili nam je važnije more koje konceptuliziramo kao spremnik pun vode pa koristimo *in*. Dijete će odgovor prihvatiti iz najmanje dva razloga:

- Prvo, usvajajući prvi jezik, dijete je razvijalo i druge kognitivne sposobnosti koje su u stalnoj interakciji s jezikom. Jedna od tih sposobnosti je, kao što smo ranije spomenuli, **strukturna shematizacija**. Naime, ljudski um je od naizgled iscjepkanih i nepovezanih perceptivnih podražaja sposoban izgraditi i vidjeti složenu sliku. Podvrsta strukturne je **topološka shematizacija**, a uključuje **predodžbene sheme** poput spremnika ili plohe. More se može zamisliti poput spremnika, ali i poput ravne plohe ako je pažnja usmjerena selektivno, odnosno samo na njegovu površinu.

- Drugo, djetetovo osobno **iskustvo** uranjanja ispod površine vode dio je enciklopedijskog znanja koje mu omogućava da procesom odabira profilira tek površinu vode čime jedan od aspekata prizora predstavlja cjelinu.

Izrazito istaknut vid strukturne shematizacije je tzv. **pojedi-načnost** – ovisnost konceptualnih struktura o tome smatra li se određeni dio strukture **omeđenim** ili **neomeđenim**, što izravno utječe na **gramatička svojstva jezika**. Predodžba o strukturnim svojstvima određenih entiteta često se vidi u odabiru jednine ili množine imenica ili pak glagolskog vida. Pogledajmo sljedeća dva primjera:

15) a. *Gloria je pospremila sobu.*

b. *Gloria je pospremala sobu.*

Langacker (1987, str. 258-266) **svršenost i nesvršenost procesa** uspoređuje s karakterizacijom **brojivih i nebrojivih imenica**. Brojive imenice su omeđene, dok su nebrojive neomeđene (Langacker, 1987, str. 200-205). Brojiva imenica odgovara konceptualnoj regiji koja je omeđena unutar neposrednog opsega semantičke strukture. Isto se može reći i za svršeni proces pospremanja sobe u primjeru (15a). Nebrojive imenice odgovaraju shvaćanju mase koju smatramo neomeđenom jer manja ili veća količina, npr. šećera, ostaje kvalitativno ista bez obzira na količinu. Navedeno objašnjenje neomeđenosti nebrojive imenice može se primijeniti u opisu nesvršenog procesa u primjeru (15b).

Opisujuću strukturnu shematizaciju, Talmy (2000) objašnjava razliku između idealizacije, apstrahiranja i topologije. **Idealizacija** se odnosi na proces primjene (2000, str. 220) pri kojoj je referentni prostorni entitet konceptualno idealiziran s obzirom na shemu koja se primjenjuje. Dakle, idealizacija se

odnosi na procese pri kojima se poznati, uobičajeni predmeti sa svom svojom „puninom“ i dimenzijama svode na shemu koja im se pripisuje. Navedeni procesi sliče procesima percepcije i geštalta. Primjer je idealizacije svođenje planeta na točku u prostoru uporabom prijedloga *blizu*:

16) *Asteroid je već prilično blizu Zemlje.*

Mogućnost apstrahiranja komplementarna je idealizaciji. Dok se idealizacijom pronalaze sličnosti između određenog predmeta i sheme, apstrahiranjem se zanemaruje ostatak. Tako, npr., pri uporabi prijedloga *u* nije važno je li referentni predmet ispunjen tekućinom ili zrakom, odnosno jesu li strane koje ga omeđuju ravne ili oble.

Topologija naglašava konceptualnu organizaciju jezika koja zanemaruje oblik i veličinu. Uporaba navedenog prijedloga *u* zahtijeva idealizaciju referentnog predmeta na površinu koja može biti dovoljno zakrivljena da definira volumen. No, ta ista površina može imati oblik kutije, zdjele ili zmijastog bazena, može biti otvorena ili poluotvorena, mikroskopski sitna ili ogromna itd.

Prostorni izrazi poput gore navedenih prijedloga rezultiraju **pojedinačnim shemama** (Talmy, 2000). Nekoliko je pitanja vezanih uz odnos pojedinačnih shema unutar jedne konceptualne domene. Koja načela utječu na izbor određene sheme? Kakav je semantički odnos između pojedinačnih shema? Kako izbor shema utječe na prostornu domenu u cjelini? (Talmy, 2000, str. 225). Različite sheme mogu se primijeniti na jedan te isti prostorni entitet, a ovisno o primijenjenoj shemi, određeni je skup obilježja naglašen odnosno zanemaren. Takva alternativna shematizacija pojavljuje se u dva oblika. U prvom je jedan predmet dio **različitih prostornih konfiguracija**. U drugom je jedna prostorna konfiguracija podložna različitim shematizacijama. Prvi oblik shematizacije odnosi se na činjenicu da isti predmet

može biti dio različitih prostornih konfiguracija i time podložan alternativnim shematizacijama. Stoga, npr., *kutija* može imati konceptualnu ulogu pozadine za različite likove koji predstavljaju različite prostorne odnose. Tako može biti *lopta u kutiji*, *škare na kutiji* ili, npr., *igračka blizu kutije*. Ovisno o tome koji se prijedlog koristi, *kutija* postaje dijelom različitih konfiguracija. Navedeno **predočavanje geometrijskih i topoloških struktura predmeta** uključuje predodžbene sheme poput **spremnika** ili **plohe**. Croft i Cruse (2004, str. 65) daju primjer zdjele koja je svojim oblikom podložna predodžbi spremnika, no alternativna shematizacija dozvoljava predočavanje zdjele kao plohe, kao u primjeru:

17) *Na zdjeli je toliko prašine da po njoj možeš pisati.*

Drugi oblik shematizacije odnosi se na situaciju u kojoj je ista konfiguracija (poput određenog lika smještenog ili u pokretu u odnosu na određenu pozadinu) podložna različitim shematizacijama. Talmy (2000, str. 227) navodi primjer polja pšenice i čovjeka koji prelazi s jedne strane polja na drugu. Kažemo li da čovjek prelazi *preko* polja **zanemarujemo** činjenicu da je polje puno pšenice, a uzimamo u obzir da polje predstavlja vodoravni, omeđeni komad zemlje. Koristimo li prijedlog *kroz*, **naglašavamo** pšenicu, odnosno medij kojim je ispunjeno polje, a zanemarujemo ravnu površinu omeđenog komada zemlje.

Sljedeći konstitutivni vid konstruiranja značenja koji ćemo spomenuti jest **dinamika sile** koju Talmy (1988, 2000, str. 219) definira kao semantičku kategoriju koja se odnosi na interakciju entiteta s obzirom na silu. U kognitivnoj semantici zamjenjuje tradicionalne termine vezane za uzročnost te ih povezuje s nizom srodnih odnosa kao što su 'dopuštanje', 'sprečavanje', 'pomaganje' itd. (vidi Talmy, 2000, str. 409). Nadalje, dinamika sile vezuje se za **rečenične uloge**, kako promjenjivih tako i nepromjenjivih vrsta riječi. U engleskom jeziku važno mjesto za navedenu semantičku kategoriju imaju prijedlozi, veznici te

modalni glagoli. Talmy dinamiku sile smješta u ono što naziva „temeljne semantičke kategorije“ (2000, str. 411) koje su razvidne u mnogim jezicima, a vezujemo ih uz gramatiku odnosno uz gramatičke kategorije. Jedan od ciljeva bavljenja dinamikom sile je opisati **u kakvom je odnosu način strukturiranja jezičnog značenja s konceptualnom organizacijom ostalih kognitivnih sustava**, poput percepcije, razumijevanja i rasuđivanja. Drugim riječima, cilj je pokazati kako jezična dinamika sile strukturira poimanje fizičkih i psiholoških elemenata. Razmotrimo sljedeće primjere minimalnih parova u engleskom jeziku koji ilustriraju dinamiku neutralnih izraza (i), odnosno izraze koji uključuju dinamiku sile (ii) (Talmy, 2000, str. 412):

18) fizički aspekt

- i. *The ball was rolling along the green.*
- ii. *The ball kept (on) rolling along the green.*

19) fizički/psihološki aspekt

- i. *John doesn't go out of the house.*
- ii. *John can't go out of the house.*

Uporabom glagola *keep* od neutralnog izraza u (18i) dobiva se dinamičan izraz (18ii) u kojem se dinamika sile može interpretirati na dva načina. Prvo, lopta ima tendenciju mirovanja koju sprečava neka vanjska sila poput vjetra, ili drugo, lopta ima tendenciju kretanja koju sprečava neko vanjsko suprotstavljanje poput trave na kojoj se lopta nalazi. U primjeru (19i) neutralni izraz daje objektivno viđenje Johnova izlaska. No, drugi primjer (19ii) daje drugačiju sliku. U njoj pored Johnova izlaska imamo i složenu dinamiku sile: John *želi* ići van, dakle postoji dinamična tendencija k izlasku. Također postoji i svojevrsna sila ili zapreka toj tendenciji koja rezultira njegovim ostankom u kući jer je sila zapreke očigledno jača.

Zadnji konstitutivni vid koji ćemo spomenuti jest tzv. (ne) relacijsko svojstvo entiteta. Langacker (1987, str. 214-216) navedeni vid objašnjava razlikom između **imenica** koje su **konceptualno stvari** te **pridjeva i glagola** koji su **konceptualno relacije**. Nadalje, relacijske semantičke strukture se dijele na **proces** i **nevremenske relacije** (Langacker, 1987, str. 214). Dakle, imenica profilira stvar, glagol profilira proces, a pridjevi, participi, prijedlozi itd. profiliraju relaciju koja nije proces – što to točno znači? To znači da pridjevi, participi, prijedlozi itd. profiliraju relaciju koja nije proces, dakle **ne uključuje** tzv. **postupno praćenje**, već je navedeni odnos sagledan holistički tj. kao rezultat sažimanja.

Uzmimo primjer glagola *kupiti*. U hrvatskome jeziku glagol *kupiti* profilira svršeni proces, dakle proces koji se smatra **omeđenim** i time nedjeljivim. Derivacijskim morfemom *-ac* pomičemo profil s procesa označenog glagolom na središnjeg sudionika i dobivamo vršitelja radnje, tj. imenicu *kupac*. Novonastaloj imenici početni je proces i dalje temeljni konceptualni sadržaj. Za razliku od procesa koji uključuje postupno praćenje, nevremenske relacije uključuju sažimanje. Koristimo li glagol *kupiti* za tvorbu glagolskog pridjeva trpnog, dobivamo strukturu koja odgovara participu koji je rezultat sažimanja. Time *kupljen* dobiva rezultatивно značenje koje je u hrvatskome vidljivo u pasivnim konstrukcijama ili primjerima gdje participi imaju pridjevsku ulogu i modificiraju imenicu.

Cilj ovoga poglavlja je bio dati pregled odabranih **kognitivnih procesa** koji su sastavni dio **konstruiranja jezičnog značenja**, odnosno ponuditi kratak opis elemenata **konceptualne strukture** bez koje je u kognitivnoj lingvistici nemoguće raspravljati o značenju. Dodatni je cilj bio opisati pristup jeziku koji je drugačiji od tradicionalnih pristupa koji rezultiraju poučavanjem koje ne uzima u obzir neodvojivost jezika i kognicije te ulogu iskustva u izgradnji značenja. Kognitivnolingvistički teorijski okvir na primijenjenoj razini nudi alternativu tradicionalnom poučavanju koje ne uzima u obzir prirodu kategorizacije i ustroj kategorija, a

gramatici pristupa kao arbitrarnom sustavu.

Na kraju se stoga valja pitati:

Što primjena kognitivnolingvističkog pristupa konkretno znači za nastavnika, a što za učenika?

Za nastavnika znači sljedeće:

- gramatici će pristupati kao **smislenom sustavu** čije kategorije imaju dinamičnu, ali motiviranu strukturu;
- gramatici će pristupati kao inventaru **konceptualnih alata** koji imaju jasnu i motiviranu ulogu u izgradnji značenja;
- **neće inzistirati na listama pravila;**
- nastojat će samostalno proučiti **organizaciju gramatičkih kategorija** koje poučava i navesti učenike da čine isto, odnosno pomoći im u prepoznavanju organizacije gramatičkih kategorija;
- učeniku će **osvijestiti značenje konceptualizacije** i time olakšati *offline* procesiranje jezičnih struktura koje se značajnije razlikuju u jeziku/jezicima kojima se učenik već služi;
- poticati će **smislenu interakciju općih kognitivnih procesa i jezika**, npr. omogućiti učenicima prepoznavanje razlika u perspektivi ili kategorizaciji u pojedinim jezicima;
- poticati samostalnost u prepoznavanju konceptualne strukture te omogućiti **samostalnost u izgradnji jezična značenja.**

Za učenika to znači sljedeće:

- aktivno uključivanje u aktivnosti koje vode k prepoznavanju i učenju **gramatike kao kognitivno motiviranog sustava**;
- samostalnost u zaključivanju o unutarnjoj organizaciji **gramatičkih kategorija**;
- samostalnost u razvijanju **kognitivnih strategija učenja** koje zrcale opće kognitivne procese, npr. grupiranje (kategorizacija) jezičnih struktura prema elementima koji su značenjski informativni učeniku, a ne nastavniku ili autoru udžbenika;
- razvijanje **analitičkih vještina** naspram učenja napamet;
- uočavanje jezičnih specifičnosti i „raspakiravanje“ **jezičnih složenosti** koje odražavaju složenost ljudskoga uma s jedne strane te iskustvenih i kulturoloških specifičnosti s druge strane.

U poglavlju koje slijedi prikazat ćemo primjere složenih gramatičkih kategorija te kognitivnogramatičke analize kojima je cilj približiti čitatelju značaj gramatike kao kognitivno motiviranog sustava koji je smislen i koji se ne oslanja na liste pravila.